

מבט על, גיליון 461, 1 בספטמבר 2013

המרחב הערבי והמשבר בסוריה

יואל גוז'נסקי

להבדיל מהתגובה הנחושה והמאוחדת כלפי קדאפי ב-2011 (גם כתוצאה מניסיונותיו לפגוע פיזית במנהיגים ערביים), שכללה שימוש בכוח מצדן של קטר והאמירויות, מדינות ערב לא נקטו עד כה עמדה נחרצת, בודאי לא מאוחדת, כלפי סוריה. העולם הערבי נותר מפולג בשאלה הסורית, כפי שמשקף גם בהחלטת הליגה הערבית מה-27 באוגוסט 2013 (ומהודעת ארגון המדינות האסלאמיות יום לאחר מכן), שנמנעו ממתן אור ירוק לפעולה צבאית בתגובה לשימוש שעשה המשטר הסורי בנשק כימי ב-21 באוגוסט 2013.

העמדה הערבית הפומבית האוחדת את המקל בשני קצותיו נועדה לשמש את השליטים הערביים ביום שלאחר התקיפה האמריקאית. מאחורי דלתות סגורות הם יודו לאמריקאים שעשו עבורם, שוב, את העבודה במקרה שהפגיעה באסד תהיה משמעותית ולא תביא לנפגעים רבים, אך יבקרו אותם אם התקיפה תהיה רפה ולא תשלח את המסר המתאים מבחינתם לאיראן. אם התקיפה תשתבש – הרי שהם לא קראו לה מלכתחילה.

היה זה בקיץ 2011 כשהמרחב הערבי החל לנקוט עמדה תקיפה יותר כלפי אסד. ראשית, "המועצה לשיתוף פעולה במפרץ", שקראה לסוריה לחדול "מהדיכוי הקטלני של אזרחים" ואחריה, ההתבטאות יוצאת הדופן בחריפותה של מלך סעודיה, עבדאללה, שתבע "להפסיק את מכונת ההרג". המפנה הגיע בשל תסכולו של המלך מעמדת המשטר העלאווי (משטר כופר, בראייתו) ביחס לניסיונות התיווך הסעודים ובהבינו, כי האירועים עשויים להטות את הכף לרעת איראן. כעסו של המלך גבר בשל ההרג בקרב בני שבטים חוצי גבולות שמהם הגיעו אמו ושתים מאחיותיו ובשל מימדי ההרג בקרב הסונים בחודש הרמדאן.

לאורך השנים העדיפו מדינות המפרץ לחמוק מעימותים ולהתמקד בניסיונות תיווך בעולם הערבי, כדי לנטרל סכנות, תוך ניסיון לא להיות מזוהות עם מחנה אחד. הן היו מעדיפות גם במקרה הסורי הובלה אמריקאית, אך משזו לא הגיעה, המדינות שיתרון היחסי הוא כיסיהן העמוקים והשפעתן הניכרת בעולם המוסלמי, נכנסו לוואקום שנוצר. הן כשלו עד אז בניסיון לנתק את אסד מהציר האיראני. המרד באסד העניק להן הזדמנות יוצאת דופן להחליש את החזית האיראנית.

מאז, סעודיה, בתיאום מסוים עם קטר, (שנסוגה מהיקף מעורבותה המקורי) והאמירויות, אם כי לא בהסכמה מלאה עמן, מעניקה סיוע לכוחות ה"מתונים", בראייתה, מבין המורדים. זאת, לעיתים בלא להתחשב בהגבלות האמריקאיות על חימושם ותוך כוונה ברורה למשוך את ארצות הברית למעורבות גדולה יותר. למרות האינטרס המשותף בהפלת אסד, הפעלתנות האזורית של קטר, היא לצנינים בעיני סעודיה. עדות לכך ניתנה בדברי הנסיך בנדר, ראש המודיעין הסעודי ומרכז המאמץ מול הזירה הסורית, שתיאר לאחרונה את קטר כ"שלוש מאות איש עם תחנת טלוויזיה". תמיכת קטר בגורמים קיצונים מבין המורדים, עלולה להביא גם את הסעודים לעשות כן ("בחתימה נמוכה" שתמנע לביקורת), כדי לזכות בהשפעה בקרבם ולאזן את מידת ההשפעה של קטר.

גם אם לא יודו בכך, תקיפה אמריקאית מוגבלת אינה מתיישבת באופן מלא עם האינטרסים הערביים. ישנו חשש, בעיקר במדינות המפרץ, שתקיפה אמריקאית מוגבלת תהיה דומה בתוצאתה לתקיפות האמריקאיות בעיראק ב-1993 וב-1998, שהשאירו את סדאם על כסאו והביאו אותו להגביר את דיכוי עמו. הפלת אסד (והחלשת איראן וחזבאללה) היא שהפכה ליעד האסטרטגי הראשון במעלה עבורם. המטרה היא לחזק אלמנטים מבין המורדים כך שאם וכאשר ייפול אסד, הם יתפסו את השלטון במה שיישאר מהמדינה הסורית.

מדינות המפרץ פעלו, כדי לנסות ולשכנע את האמריקאים, כי משטר אסד חצה את "הקו האדום" עליו הכריז הנשיא אובמה באוגוסט 2012 ושוב במרס 2013 בדבר שימוש בנשק כימי. על-פי ה"וול-סטריט ג'ורנל", המודיעין הסעודי השיג הוכחות לשימוש בנשק זה כבר בפברואר 2013 והציג הוכחות אלו בפני האמריקאים. ככלל, הפאסיביות וחוסר הרצון האמריקאי למעורבות בסוריה הביאו את המונרכים להטיל ספק במחויבות ובאמינות של ארה"ב, "ספק הביטחון" העיקרי שלהן. זאת בנוסף לקשיים שיש לאמריקאים מול איראן, באפגניסטן ובעיראק, להצהרות בדבר "תזוזה לכוון אסיה" ועצמאות אנרגטית עתידית בארצות הברית. דווח שהמלך הסעודי, המתוסכל מהמדיניות האמריקאית באזור, שלח לנשיא אובמה מסר בימים האחרונים לפיו: "האמינות האמריקאית עומדת למבחן, באזור ומעבר לו".

הסעודים אינם מדברים על ניצחון סוחף וקרוב, גם הם מודעים ליתרון של אסד ובני בריתו באמצעי לחימה, בארגון ובתמיכה מעצמתית. אך הם מקווים, כי בזכות הסיוע שהם מעניקים, כל יום שחולף מטה את המאזן לטובתם: אויביהם – משטר אסד, איראן וחזבאללה – נחלשים, עד כה, ללא תשלום מחיר משמעותי מצדם. אולם, ישנו חשש לא מבוטל כפי שמלמד ניסיון העבר, כי אלמנטים רדיקליים הפועלים בסוריה עלולים לחזור למדינות מוצאם ולפגוע ביציבותן. בנוסף, הפלת אסד יכולה אמנם, בראיית רבות ממדינות ערב להביא לריסון איראן, "להחזרתה לגבולותיה הטבעיים", אך גם לעימות עימה. חשש זה הביא בין השאר את סעודיה וכווית להעלות השבוע את רמת הכוונות בצבאותיהן לרמה אחת מתחת לרמה הגבוה ביותר.

המרחב הערבי, הסובל מפיצול ארוך שנים נכשל באימוץ אסטרטגיה ברורה ואחידה בנושא הסורי. התוצאה: קריאה רפה של הליגה הערבית – שהשעתה את סוריה מהארגון ב-2011 והעניקה את כסאה לאופוזיציה – "לשים קץ להפרות החוק ולפשעי ההשמדה" שמבצע המשטר הסורי ללא שהיא מזכירה התערבות צבאית ותוך קריאה לפעולה במועצת הביטחון. מול סעודיה, קטר והאמירויות, שהובילו קו נוקשה, אלג'יריה (שמגבה את משטר אסד בשנתיים האחרונות) עיראק (שבשטחה עברו אמצעי לחימה איראניים בדרכם לאסד), לבנון (החוששת מתגובת אסד וחזבאללה גם יחד) ומצרים (המבקשת בכך אולי לשמר מידה של השפעה בסוריה), מנעו קבלת החלטה נוקשה יותר.

על רקע הטלטלה האזורית המפרץ הפך לזירה המרכזית בניהול סדר היום הערבי. מדינות המפרץ, שחסו בעבר בצילן של קהיר ודמשק הן כעת, למרות חילוקי דעות לא מבוטלים ביניהן ולחצים חברתיים-פוליטיים בשטחן, הגוש היציב והמאוחד ביותר במרחב. המונרכיות פעלו לעיתים ככוח מהפכני ולעיתים ככוח אנטי-מהפכני – בהתאם לאינטרסים שלהן. הן ש"תפרו" את העסקה להעברת נשיא תימן, סלאח, מתפקידו, היו מעורבות בביסוס המשטר החדש בתוניסיה, וסייעו, אולי יותר מכל גורם ערבי אחר, להפלת משטר קדאפי. אך הן שמרו, בכוח, על שלטון אל-ח'ליפה בבחריין וביקשו לשמר את שלטון מובארכ במצרים. משזה לא עלה בידם, פעלו להעביר סיוע במיליארדים לשלטון הצבאי במצרים, שתפס לאחרונה את השלטון.

בל נטעה, המרחב הערבי הסוני עוין את משטר אסד. סקר שערך מכון המחקר הנחשב, פיו, עוד לפני ההתקפה של ה-21 באוגוסט 2013, נתן אינדיקציה לכך. נמצא כי 90% מהלבנונים הסונים, 90% מהירדנים ו-81% מהמצרים אווזים בדעה שלילית כלפיו. אולם, ככל שהתקרב מועד התקיפה האמריקאית גם משטרים שדחפו מאחורי הקלעים לפעולה צבאית, ניסו בהצהרותיהם לנקות את ידיהם ממעורבות במשבר ומתמיכה בפעולה צבאית וכרסמו בכך בלגיטימציה האזורית אותה ביקשו האמריקאים לגייס. ירדן, החוששת מתגמול סורי, הכריזה, כי שטחה לא ישמש בסיס להתערבות צבאית אמריקאית בסוריה, ומצרים, שגינתה אומנם את השימוש בנשק כימי, הכריזה, כי פתרון פוליטי – ולא צבאי – הוא המוצא היחידי. לחץ אמריקאי ומפרכי הביא לכינוס שרי החוץ הערביים שוב היום (1 בספטמבר 2013), בתקווה לאמץ קו תקיף יותר ולבסס את התמיכה בעמדה האמריקאית.